

РУСКИ РЕВОЛЮЦИОНЕРИ-ДЕМОКРАТИ, ЕМИГРАНТИ В РУМЪНИЯ И ПРИЯТЕЛСТВОТО ИМ С ХРИСТО БОТЕВ

Христо Капитанов

Българската историография е проявявала обясним интерес към приятелството на Христо Ботев с руски революционери-демократи, емигранти в Румъния през 70-те години на миналия век. Техните отношения са били на лична и политическа почва и от изясняването им биха се уточнили някои моменти от биографията и идеологията на Христо Ботев, непосредствено преди формирането и преминаването на четата му в България. Някои от имената на „руските приятели“ на Ботев се знаят: Бонифачиу Флореску, Николай Петрович Зубку-Кодряну, Николай Константинович Судзиловски, Николай Филипович Меледин, Александър Шапченко, Костика Добруджану-Геря, Замфир Арборе-Рали, д-р Н. Лучицки, Хенрик Дембицки и др. Най-приближени до Ботев са били първите трима: Б. Флореску, чието истинско име е Хертрат, Н. Кодряну, известен в публицистиката с псевдонима си Драгош и Н. Судзиловски, повече известен под името доктор Русел. От тях именно представяме няколко писма, които са в пряка или косвена връзка с Ботев и четата му. Оригиналите или фотокопията от тях се намират в Румънската академия, на български се обнародват за първи път. Писмата обхващат един от сравнително малко познатите периоди от живота на Ботев, именно от есента на 1875 г. до потеглянето му от Букурещ за „Радецки“. Отношенията между Ботев и емигрантите революционери демократи са от характер да допълнят и изяснят идеологията на нашия революционер и поет, неговото отдалечаване от утоличния социализъм и приближаването му към марксизма и научния социализъм, което става със съвместното им задълбочено проучване на „Капитала“ от Карл Маркс и започналата да прониква в Румъния социалистическа литература, което намира отражение и в съвременния румънски напредничав периодичен печат.

1

Писмо от Бонифачиу Флореску, тогава живеещ в Букурещ, улица „Бисерика Еней“ № 12 заедно с българските емигранти Петър Енчев, Стефан Стамболов и Петър Хр. Висковски. Писмото е писано в Букурещ и отправено до д-р Н. Русел, не е датирано, но вероятно е от края на пролетта 1876 г. По него време д-р Русел е болничен лекар в град Куртя де Арджеш.

„Скъпи приятелю!

... Ето че недовидидаш или погледа ти е погрешно отправен. Като четях писмото ти тръпки ме побиваха от удоволствие, но когато стигнах до съдбоносното „в един или друг ден“, прокълнах те и твърде сериозно те моля никога подобни неща да не пишеш. След това въведение да минем към дела...

... Енчев (Петър. Б. м.) ще ме препоръча на редактора, когото много добре познава. Аз се занимавам твърде сериозно със сделки, до сега съм набрал множество

факти, и все чета, непрекъснато чета. По всяка вероятност ще се получи по десет копейки на ред, това би било приятно.

„Мозъкът ми е нещо забележително: веднъж постави ли се в действие иска всичко да познае, и ако се не лъжа, познава. Аз сега гледам на сделките от друга призма; естествено съществува някой, който ме подбужда. Ти сам виждаш, че имам нужда от камшик. Енчев ще остане още тук до десети май, той спи до 11 часа сутринта. Стамболов (Стефан Б. м.) става от леглото на обед. Това са наистина порядъчни момци. Висковски (Петър Христов. Б. м.) вчера пристигна тук с един руски офицер, с когото се бил запознал в „Славянското общество“, също и той е добър момък, но е много ограничен.

„Хиляди пъти те прегръщам драги мой болничен лекар и т. н.

„Бонифас“.

2

Писмото е от Бонифачиу Флореску до приятеля му д-р Н. Русел, който по него време е участъков лекар в околностите на град Питещ, Арджешки окръг. Писмото не е датирано, то е изпратено от Букурещ, вероятно в края на пролетта или началото на лятото 1876 г. От съдържанието му се долавя характерът на Бонифачиу Флореску и близостта му с Ботевите приятели д-р Н. Русел, съпругата му Любов Феодоровна, Зубку-Кодряну, руският революционер Чайковски и др. Писмото съдържа ценни автобиографични данни и установява, че Флореску по него време е бил кореспондент от Румъния на руски легални вестници, в които несъмнено би се намерило дописки за преминаването на Ботевата чета.

„Многообични приятелю!

„Не ти писах отдавна. Причината? Защо да ти я припомням, струва ми се като че ли няхах ни една. . . Приятелят Кодряну ме осведоми, че си получил писмо или телеграма във връзка със сделката Муром [цев], стана ми неисказано приятно. Най-после можа ли да узнаеш адреса му? Това ме интересува. Дали получи броя на вестника, в който се обяви обявлението? Когато изпратих на редакцията препоръчаното писмо с петтях флорина, притежавам пощенската разписка, същевременно помолих да се изпрати вестника на твой адрес.

„Колкото се отнася до моите работи те вървят сравнително добре, но редакцията на „Messager du Nord“ за сега не е твърде богата и не ми изпраща напълно редовно възнагражденията. Ето защо я изоставих и започнах да пиша за Суворин, той ще плаща най-редовно възнаграждението. Какво да правя? Напълно добре ми е известно мнението ти за занятието на дописник, известно ми е най-вече, защото и аз напълно го споделям, но преди всичко съществува. . . борбата за запазването на индивидуалността е всичко. Благодарение на това отдава ми се случай да чета, да търся и да намирам материал за бъдещето. Говоря за бъдещето, известно ли ти е какъв път съм си избрал? Ето, ще ти кажа. Ще станa писател, в истинската смисъл на думата писател. Писател или нищо друго! Искам това нещо и знам, че имам сили и възможности. За да живееш трябва да се бориш, не е ли така? А за да се бориш трябва да имаш оръжие, не е ли така? Е добре, моето оръжие ще бъде моето перо и аз ще съумея да си послужа с него, защото за да мога да постигна целта си ще употребя всички средства. А средствата за да постигна целта си са книгите — възвишените, великодушните, народо-полезните идеи на редките избраници, които вдъхновяват останалите. . . Тези редки избраници трябва да бъдат четени, изучавани. Трябва да дадеш възможност на сърцето си да развие всичките си добри пориви, всичките си усещания. . . Повтарям: или писател, който честно, със смелост и без страх се бори, или нищо. . . Да не мислиш, че се самоизлъгвам главозамайан от обстоятелствата, че досега съм написал около сто

дописки, които са „четени с най-голямо удоволствие от целия свят“. Не вярвай на това, никакво самоизлъгване не е, но при все това. . . тия дописки ми подсказват, че притежавам талант, че стила ми е увлекателен. Това обстоятелство ми се подсказва на всяка стъпка, нещо, което не ме опечалява, защото когато ще притежавам материал, истинския материал, ще съумея умело да боравя с перото, но съвсем другояче. Който ще е жив, ще види!

„Какво още правиш? Какво прави Любов Феодоровна? (съпруга на д-р Н. Русел. Б. м.). Често пиши ли ти? Дочух, че ще идва. Искаше ми се да те посети и се надявах, че ще те намеря в Питещ, но Кодряну ми каза, че си се завърнал в бърлогата си. Искаше ми се да дойда да те видя в дома ти, но никой между нас нямаше онова, което се нарича пари. Неимоверно много съжелявам. Кодряну ми прочете писмото на Ч [айковски]. Дали ще дойде и кога? Дочух, че старецът върши простини.

„Бонифас“.

(П. п. Адресът ми е: улица „Брезояну“, № 32, Букурещ).

3

Писмо от Бонифациу Флореску до д-р Н. Русел. Писмото не е датирано, но вероятно е от м. юни 1876 г. Изпратено е от Букурещ до медицинския участък на д-р Русел, някъде близо до град Питещ. Чайковски е руски революционер емигрант в Америка, който идва в Румъния. От това, както и от други писма на Флореску през тоя период — пролетта и лятото на 1876 г. — се долавя голямото му безпокойство от някоя надвиснала над него предстояща опасност, която го е застрашавала от страна на властта. Последната е попаднала на дирите му и се е добрала до някое укрито деяние, което е попадало под ударите на наказателния закон. По този въпрос той е много разтревожен и настоятелно моли политическите си приятели да го снабдят с фалшив паспорт, за да може своевременно да забегне в чужбина и да се избави от евентуални усложнения. Съмнението и недоверието спрямо Бонифациу Флореску от страна на политическите му приятели все повече се увеличава. Приятелите му мислят, и най-вече Зубку Кодряну, че той се е самоизлъчил из тяхната среда и че е нарушил социалистическата дисциплина, като е приел да стане кореспондент на легални руски вестници и поради неконтролираните му бръцоловения. От поместеното по-долу писмо ясно се долавя безпокойствието му от властта.

„Скъпи приятелю!

„Както ви известих, моля ви, да изпратите пари на Чайковски. Ако не притежавате на разположение сумата, съобщете ми, защото получих една малка парична сума от редакцията и ще ми бъде много приятно, ако мога да направя нещо за приятелите си, които не преставам да уважавам и от все сърце обичам, въпреки че мълчанието би могло да породи съмнения. . . Но във всеки случай, мамите се ако мислите, подобно на Кодряну, че положението ми на фабрикант на редова (дописник на легални руски вестници. Б. м.) е променило характера ми. . .

„Очевидно е, че трябва да се направи нещо. И ето какво: Чайковски ще напусне Америка и ако мине през Швейцария дали не би могъл с помощта на известна сума да се сдобие с някой паспорт, в който редом до някое какво да е име би добавил бонифас. . . Ако това би могло да стане, бих бил щастлив и признателен през целия си живот. С американски паспорт не ще успея, защото ще трябва да се представя пред американския консул, а той знае, че не съм американски поданик, защото самия аз го уведомих за това. Разбира се, че не е непременно необходимо щото паспорта да бъде швейцарски, въпреки че такъв паспорт би бил най-подходящ. В настоящия момент бих бил способен да дам и последната си риза само да мога да се сдобия с него. Когато ви заявявам, че работата е сериозна, моля да ми вярвате. Вие знаете колко малко внимание отдавам

на опасността, която още не е належаща, която едва започва да се очертава. Аз знам, че всичко това трябваше да се замисля много по-отрано. . . Отговорете ми веднага.
„Ваш Бонифас“.

4

В писмо от 24 юни 1876 г. от Букурещ до д-р Русел Бонифачиу Флореску пише, че е отчаян и съобщава, че е решил да напусне Румъния и да замине за Париж, отдето ще изпраща дописки до разни руски легални вестници. Би се отказал от това си намерение само ако бъде подпомогнат парично. Оплаква се, че Костика Добруджану-Геря е отказал да му заеме пари, за което бил подтикнат и от Зубку-Кодряну. В следното си писмо от 11. VIII. 1876 г. потвърждава, че е получил исканата помощ — „в момента когато имах най-голяма нужда от пари“. Все в същото писмо съобщава, че е станал дописник и на друг руски вестник и добавя:

„Вярвам, че щастието започва да ми се усмивва и се надявам, че ще съумея за в бъдеще повече да не прибягвам до Вашата добрина. . . Нужно ли е да Ви пиша за последните събития? Вярвам, че все някак си сте в течение. Революционната игра в Русия започва: ловът не е от обикновените. . . Нещо сериозно се приготвява. . .“

(На гърба на същото писмо добавя:)

„Изпращам Ви един брой от руски вестник, който се редактира тук. В него ще намерите моята статия. . . донесе ми 37 франка печалба. Ангажиран съм за две статии седмично, т. е. да пиша във всеки брой, защото вестникът излиза на два пъти в седмицата. Подписвам „Candide“. Още едно парченце хляб. И после, надсмивам се и на насям удари. Бихте ли могли да ми върнете вестниците, т. е. старите броеве?

„Здравей: Бонифас“.

Вероятно тук става дума за същия вестник, излизащ в Румъния от края на пролетта 1876 г. на руски език, за който упоменава в едно от предишните писма. Редакторът на руския вестник е бил добре познат на Петър Енчев, който е препоръчал Бонифачиу Флореску за редовен сътрудник на вестника.

5

През това време — 1875 и 1876 г. — Флореску е в най-приятелски връзки с български революционери, както и д-р Н. Русел и Зубку-Кодряну. Това се долавя и от поместеното по-долу писмо на Любов Феодоровна, съпруга на д-р Н. Русел, изпратено до него от градчето Пуеш, ддето гостува на д-р Кодряну и възстановява здравето си.

„Пуеш, 2 май 1876 г.“

„. . . Днес Н. П. (Николай Петрович Зубку-Кодряну) получи писмо от М. Л. (някоя българка. Б. м.). Радвам се за него. Те (българите. Б. м.) не се сърдят и му предлагат един скъп билет от първа класа. Пишат, че получавали редовно писмата, както и книгите. Що за дявол неочаквано направиха (българите. Б. м) от овцата. Не се учудвам, че Бонифас се сблжи с българите и е възхитен от тях. Той е едно възторжено същество, което е готово страстно да обича всички и всичко, най-вече, ако тази любов е затоплена до известна степен от твоя престиж, защото той те обича и те цени, за което нещо завинаги ще се радва несъмнено на моята благодарност. Много съжелявам, че напоследък бях студена с него и дори понякога го засягах. Впрочем, не мога да се владееа когато ме обхванат нервите, не мога да се въздържа и нагрубявам дори и Николай Петрович (Зубку-Кодряну), човекът, чиято личност в никой случай не ми е давала повод за това. И аз ще кажа подобно на нашата хазайка — какво да правя?

Любов Феодоровна

Писмото е писано в Букурещ до д-р Н. Русел. „Енчев“ несъмнено е Петър Енчев, за когото става дума по-горе. Авторът на писмото е Флореску, който се подписва в писмата си „Бонифач“. От горното писмо узнаваме, че той веднъж е бил вече в България. Несъмнено тоя израз се отнася за пребиваването му в Тулча, отгдето е дошел без разрешение, тъй като е бил експулзиран. Сега (12. V. 1877 г.) той — „отново иска да отиде в България“. В писмото Флореску ни разказва за интересна подробност. Имал е друг близък приятел българин — „оня редактор лудетина“, който също му е бил мил, но сега изповядва, че приятелят му Петър Енчев му е „още по-мил“, отколкото редактора, за който пише. Имаме достатъчно основание да зададем въпроса — дали под този „редактор-лудетина“ не се визира именно Христо Ботев? Ние мислим, че да! Но знаем, че Ботев е убит преди година, а Бонифачиу пише като че ли за жив човек. Трябва да имаме предвид, че Флореску подобно на голяма част от нашата емиграция и от приятелите му руснаци и румънци революционери, е вярвал по него време, че Ботев е само ранен, след което сполучил да се укрие в Стара планина, гдето лекувал раните си. В това е вярвал и Зубку-Кодряну и други, в това отношение ще процитираме по-долу два документа. Отношенията между П. Енчев и Флореску са били интимни, допускам, че в архивата му, доколкото е запазена, се намират писма от Бонифач.

„Многообични приятели!

12 май 1877 г. — Четвъртък вечер.

„Дали получи изпратените от мен две писма? Това е трето писмо. Отговори. Горя от нетърпение да узная. Как вървят работите? Получих всички твои писма. Никой не пише, това ме безпокои. . .“

„Понастоящем има извънредно много руснаци в нашия град (Букурещ. Б. м.) и се говори, че те ще останат тук още дълго време. Руските телеграфисти започнаха вече да работят на телеграфа. Не е на шега, сериозно е. Желаяш ли да ти изпратя куфара или предпочиташ самият ти да си го вземеш когато дойдеш тук? Постъпи както знаеш и винаги се осланяй на мен. Костаци (Добруджану-Геря) нищо не изпраща, а аз имам голяма нужда от пари. Ти писа ли му? Бях ти изпратил част от една статия, веднага след като я прочетеш, изпрати ми я обратно. Замисля е широк, бих могъл да допълня и поправа и тя би ми донесла известна печалба. Днес сутринта изпратих на „Северен вестник“, който започва да излиза от 1 май, една твърде сериозна статия. В нея разглеждам обявяването на независимостта на Румъния, но преди да засегна същността на въпроса, хвърлям бегъл поглед върху положението на нашата страна преди това, т. е. от въстанието на славяните (вероятно става дума за Априлското въстание. Б. м.) до преминаването на русите. Е добре! Работата ми се отдаде. Четох много и напълно схванах същността на въпроса, който ме занимаваше. Моето изложение е късо, но ясно. Сега разбирам, че е лесно да се пише и искрено признавам, че ти имаше право когато казваше, че трябва да се заема по-сериозно. Веднага след като получа отговор от двата вестника, ще напусна сегашната си обременителна работа, която все повече ме отекчава. (По това време той е учител по френски език. Б. м.) Много ми е приятно, че си доволен от службата, която заемаш и която желаяш да запазиш. Както и по-преди ти бях писал, десет минути след прочитането на дисертацията ти, същата беше предадена на пощата. Ако остана тук, надявам се да ти изпратя вестници. Вярваш ли ми? Имам силно желание отново да отида в България... Желая да видя, да живея. Със здравето съм зле. Повярвай ми; драги мой, причината за заболяването ми не е нито липсата на храна, нито липсата на пари. Болестта ми се породила от досада, от една мъчителна досада. . . Какво ще правя когато замине Енчев. Трябва да ти кажа, че чувствавам нужда да го виждам, обичам го от все сърце. Той ми е много по-мил от оня редактор-лудетина! Енчев е един порядъчен момък, искрен и добър. Той е първият българин, който ми е истински мил. Струва ми се, че се по-

знаваме отпреди двадесет години. В редицата срещи, които имах с него, той ме убеди, и то не веднъж, че притежава забележителен ум, че не е, както се казва, обикновен човек. Той винаги намира изход от всяко заплетено положение. Онова, което у него най-много ми харесва, е обстоятелството, че не играе на театър, доверява ми неща, които могат да се доверят само на някой верен приятел и ми ги казва открито и откровенно. Това е едно голямо негово качество. Така че и аз ще му отвърна със същата монета. Той е човек със цялостен характер. Пиши, драги мой, пиши. Не обричай на забвение най-верния си и искрен приятел, на когото, молях те, винаги и при всяко обстоятелство да се уповаваш.

„Бонифач“.

7

Вторият интимен приятел на Христо Ботев в Букурещ из средата на руските революционери демократи емигранти в Румъния е Николай Петрович Зубку-Кодряну. За отношенията между двамата общият им приятел и съидейник по него време д-р Н. Русел в известното си писмо до Георги Бакалов от 11 септември 1911 г. отбелязва, че Кодряну и Ботев са били — „най-близки помежду си хора“¹. Приятелството им продължава от края на 1874 г., откогато Кодряну е в Румъния, до смъртта на Ботев. Кодряну е между малцината, които на 13/25 май 1876 г. изпращат Ботев на гара Филарет за град Гюргево за подвига в парахода „Радецки“. За жалост самият Кодряну твърде скоро последва приятеля си Ботев. Умира на 31 декември 1878 г. от двойна пневмония в дома на д-р Русел в град Питеш. Д-р Кодряну умира на същата възраст (род. 1850 г.), на която умира и Христо Ботев — точно на двадесет и осем години!

Както Ботев живо се е интересувал за състоянието и развоя на социализма в Румъния и практически е участвувал в неговото организиране на местна почва, така и Зубку-Кодряну отблизо е следял освободителното дело на българския народ. Той до толкова се е сближил с българите в Румъния, че дори била предстояща женитбата му с неизвестната нам наша сънародничка „госпожица М. Л.“ (Виж по-горе писмо № 5). Това писмо, съпоставено с други писма от същата серия, ни подсказва, че Зубку-Кодряну е бил в интимни отношения с тая „госпожица М. Л.“, която е авторка на долупоместеното писмо от 20 август 1876 г., което погрешно се приписва на „Ботева“². Бракът между тая българска „госпожица М. Л.“ и Зубку-Кодряну е бил предстоящ и за него конкретно се говори в писмото. Същата българка е в течение с надеждите на Ботевите приятели социалисти, че Ботев може би не е убит, а „само ранен“, както упорито тогава се е разпространявал слух в Букурещ и дава израз на тия им надежди в писмото. Българката „М. Л.“ е в близки семейни отношения и със семейството на д-р Н. Русел и най-вече със съпругата му Любов Феодоровна, с която прекарват лятото в Плоещ. Поместеното по-долу писмо е отправено до д-р Н. Русел, вероятно е писано в Букурещ.

„Драги Николай Константинович!

„20 август 1876 година.

„Днес бях при свещеника. Работата не ще може да се уреди без свидетели. Заедно със свещеника решихме имената на свидетелите да се съобщат след венчавката, която ще се състои в понеделник в пет и половина часа. Удобно ли Ви е? Пиши ми, можем да сменим датата.

¹ Георги Бакалов. Руските приятели на Христо Ботев. София, 1937 г., стр. 69.

² Documente privind istoria României. Războiul pentru independență, m. I, partea I, стр. 497—498.

„Всички са здрави. Изглежда, че благодарение на моето красноречие Любов Феодоровна напълно се успокои. Аз непрекъснато скитам, сърцето ми пее: настъпни края на режима на хранене в Плоещ, както и на тамкашните бани. . .

„Изглежда, че Ботев е жив, той е бил само ранен. Дано бог даде да е истина.“

„Отговори на писмото ми.

„Целува Ви, целува Ви, целува Ви“.

8

Надеждата, че все пак може би Ботев е само ранен и жив, укрil се някъде в Стара планина, гдето лекувал раните си, само след месец е окончателно опровергната. Така им се искало и като се основавали на слухове, приятелите му революционери демократи вярвали, че е възможно да не е бил убит, а само ранен, укрil се някъде из Балкана. Нима само преди пет години из цяла България като светкавица не се разнесе упорития слух, че някъде из Мала Азия, гдето след залавянето му Ботев е бил заточен, все още той е бил жив, достигнал в патриархална възраст?

През м. септември 1876 г. Зубку-Кодряну в писмо от Букурещ до д-р Н. Русел, уверено съобщава, че убийството на Ботев е — „един достоверен факт“.

„Скъпи мой!

(Букурещ, м. септември, 1876 г.)

„Бих желал да ти пиша за много неща, но наскоро ще дойдеш и тогава на воля ще се наприкажем.

„За сега да не забравяш, че Ларси за Курилка е само Ларси, а не оня, който е в действителност. Напоследък, както самият той признава, се е запознал с 18 доброволци руснаци, които заминават за Сърбия. Гуляхме, казва Курилка — „аз говорих много, много говорих с всички за протектората. . . , говорих за много неща, дори не помня за какво“. Какво е говорил, не знам, но знам едно нещо, че Курилка трябва да знае колкото се може по-малко неща. Той е един бърборко, да те пази господ! По всяка вероятност той ти е говорил и по мой адрес. Главното е, че неговият враг е езика му!

„Сигурно ми се обеща да ми се даде службата, за която знаеш. Но продължавам малко да вярвам на щистието си! Във всеки случай, в първата неделя след като получа служба, ще дойда при теб.

„Една печална вест, извънредно печална. Ботев е бил убит в България. Това е един достоверен факт!

„Всички те целуват

Кодряну“.

9

През есента на 1878 г. руската царска полиция предприема хайка срещу руските революционери демократи емигранти в Румъния. Костика Добруджану-Геря е привлечен с измама от агентите на третото отделение в Кюстенджа и от там е отвлечен с параход в Русия. В началото на м. декември с. г. същите агенти попадат на следите на Кодряну и Арборе. Последният сполучва да мине границата, а Кодряну се укрива в Питещ, обаче по пътя на бягството си тежко се разболява от ексудативен плеврит и перикардит. Болестта му продължава три седмици и на връх на нова година, на 31. XII. 1878 г. умира в Куртя де Арджеш в ръцете на д-р Н. Русел, който през цялото време се е грижил за него. Няколко дни преди да умре в писмо от Куртя де Арджеш от втората половина на м. декември 1878 г. до политическия си и личен приятел Замфир Арборе между друго пише:

„Скъпи приятелю!

... Едно най-мъчително разположение, едно състояние на дълбока печал не ме изоставя от момента, когато настъпиха последните събития (преследването от руските царски полицейски агенти. Б. м.), които събития ме доведоха тук. Целият съм преизпълнен от вълнения, безпокойства и преследвания! От пет години аз търпя това положение; пет години минаха, от когато направих нещо обаче от минимално значение... и това нещо послужи за повод на кръвожадните хора да ме преследват, да попречат на всичките ми намерения, да смутят спокойствието на моите мирни дела, дори и в скута на родината ми... Недоволен съм със цялото си същество; „провинцията ми изглежда на просторен затвор, преизпълнен с нещастни същества...!“

„Н. Кодряну“.

Няколко дни преди да умре, диктува писмо до приятеля си от детските си години и негов съученик Замфир Арборе-Рали:

„Като виждам, че вече ще умра, много ми е жално, гдето не можах нищо да направя за румънския народ. Надеждата ми е във Вас и във Вашите деца. Потрудете се от тях да излязат не празнодумци, които да изговарят само бляскави фрази, а борци, борци за народното дело...“¹

На свещеника, дошел да го изповяда, заявил:

„Нямам нищо таквoз, за което да се изповядам пред тебе, свещениче. През живота си зло не съм правил. Ни една жена не съм оскърбил, на никого живота не съм отнел, на чужди сметки живях само когато бях дете, в буйните си мисли може да съм нещо съгрешил, но от тези мои мисли никому не съм навредил“².

10

Николай Константинович Судзиловски, известен с името д-р Н. Русен или д-р Джон Русел, е третият интимен приятел на Христо Ботев в Румъния измежду руските революционери демократи емигранти. Приятелството им е безспорно. Възможно е то да е започнало още от Одеса, за да има основание Ботев да нарича д-р Н. Русел — „моят вет съученик“³ в известното си писмо до Иван Драсов. Положително те си кореспондират⁴ в края на 1874 г. и трите първи тримесечия на 1875 г. Те са интимни приятели поне от 2 октомври 1875 г., когато д-р Русел окончателно се установява в Румъния и до изпращането на Ботев от гара Филарет на 13/25. V. 1876 г. В известното писмо до Георги Бакалов от 11. VIII. 1911 г. д-р Русел бележи, че Ботев му предложил да мине с четата му в България като хирург на същата⁵, което той отклонява поради семейни затруднения — жена му по това време е тежко болна. Но това съвсем не означава, че д-р Русел не е бил пряко заангажиран в организационното подготвяне на четата. Несъмнено той е бил посветен в тайните около завербуването и въоръжаването на четниците. Това ни става ясно и от приложения документ — писмо на един бивш руски офицер, революционер демократ, емигрант в Лондон, когото д-р Русел вика в Букурещ, за да вземе бойно участие в българското въстание, което с преминаването на Ботевата чета се е мислило, че ще се разпростре из цяла България. Документът е извънредно интересен и подсказва за идейните подбуди при подготовката на четата и нейните социал-революционни задачи.

Писмото е от Лондон, от 5 април 1876 г. до д-р Русел, отговор на писмо на последния. За голямо съжаление подписът на автора на писмото не може да се разчете.

¹ Замфир Арборе. Н. П. Зубко-Кодряну. Русе, 1879 г., стр. 22.

² Пак там, стр. 23.

³ Захари Стоянов. Христо Ботев. Опит за биография. Русе, 1888, стр. 229—230, писмо от 12-24 април 1875 г.

⁴ Г. Бакалов. Руските приятели на Хр. Ботев. София, 1937 г., стр. 68

⁵ Пак там.

„Скъпи другарю!

„Лондон, 5 април (1876 г.)

„Даде ми се да прочета Вашето писмо, защото отчасти се отнася и до мен. Трябва да Ви съобща, че лично аз не съм уверен, че въстанието, за което пишете, може да се наименова социалистическо и че неговият успех ще бъде успех на социал-революционното движение на народа, който трябва да го проведе. Този народ предварително не е подготвен за възприемането на социалистическите идеи и ръководните подбуди на въстанието по-скоро ще са плод на националната омраза към турците, като единствени виновни за икономическото робство на народа.

„Във всеки случай въстанието трябва да се състои. Социалистите могат да участвуват в него, тъй като тук им се разкрива благоприятен случай да могат да работят за своята кауза, за каузата на социалната революция. Според моето мнение, този изглед на успех е на лице само при условие, че социалистите не ще участвуват в едно буржоазно въстание: ако тръгнат ръка за ръка с буржоазията, изключено е да се разчита на каквато и да е сполука за делото на социалната революция. Мен още не ми е известно до какъв размер могат социалистите да разчитат на съчувствието и на помощта на българския народ, без да отстъпят в дейността си сред въстаналия народ нито стъпка от принципите на работническия социализъм, без да запечат на струната на социалната омраза и на религиозния фанатизъм. С това искам да Ви предупредя, че мога да участвувам във възнамеряваното въстание само при условието, че революционерът-социалист ще може да действа сред въстаналия народ, без да отстъпва, дори и стъпка назад от политическите си убеждения.

„Въстанието в Херцеговина ни накара да гледаме с недоверие на движението на подчинените на Турция страни. Освен това трябва да добавя, че лично нямам никакви средства, за да се надигна оттук и да тръгна за театъра на действието. Ако ми се поставят на разположение необходимите средства, хората, които ми ги предлагат, трябва да бъдат осведомени за становището ми относително поставените от мен условия за участието ми във въстанието. Ако в случай, че пристигна на мястото на действието и се убеди, че участието ми във въстанието противоречи на убежденията ми, т. е. ако ще трябва да действуваме съвместно с буржоазията и за успеха на едно национално или религиозно въстание, тогава ще се завърна обратно, за което ще трябва да ми се даде възможност. Затова ще да е по-добре да бъде уведомен писмено за всичко, което се отнася до поставените от мен условия.

„А досежно моите военни познания ще кажа, че те са такива, каквито може да притежава един обикновен офицер, който е служил в редовете на войската само пет години. Впрочем, имайте предвид, че не владее други езици освен руски език.

„Стискам Ви ръката, Ваш: (подписът не се чете).

Това са само част от документите във връзка с руските революционер демократи емигранти в Румъния и отношението им към Христо Ботев и българското освободително движение.

Останалите ще продължим да обнародваме.